УДК 378.016:821.161.2

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-3(326)-262-271

Цінько Світлана Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, м. Глухів, Україна.
lana_ts_1@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-3350-5270

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА – ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СЛОВЕСНОСТІ

Донині не втрачає своєї актуальності питання якості підготовки вчителів до майбутньої професійної діяльності. Особливого акценту воно набуло у зв'язку з інтеграцією системи освіти України до європейського освітнього простору. Сучасний учитель нової української школи, якого очікує суспільство, має бути свідомим і самостійним у своїй діяльності; мати відповідні знання, уміння, навички, сформований світогляд.

У зв'язку з вищезазначеним, важливим завданням сучасного закладу вищої освіти є підготовка висококваліфікованих учителів, компетентних у своїй галузі, здатних творчо й нестандартно вирішувати педагогічні проблеми й ситуативні завдання. Окрім того, вправний фахівець має не тільки володіти певним обсягом знань, а й уміти застосовувати їх у стандартних і нестандартних умовах професійної діяльності, швидко в них орієнтуватися й обирати найдоцільніше до ситуації рішення.

Автори навчального посібника «Фахова практика вчителя-словесника» подають таке визначення мети професійної підготовки вчителя: «через гармонійний взаємозв'язок й оптимальне співвідношення підсистем формувати позитивну мотивацію педагогічної діяльності, методологічну, фахову культуру, сприяти оволодінню необхідним обсягом загальнокультурних, психолого-педагогічних і спеціальних знань, професійними вміннями і навичками» (Семеног та ін., 2011, с. 5).

Найкращим засобом формування таких професійно важливих умінь і навичок є педагогічна практика, адже під час її проходження «активізуються процеси професійного становлення та самовизначення фахівця, поглиблюються теоретичні знання майбутніх педагогів, розвиваються методичні уміння, навички практичної діяльності, професійно значущі якості особистості, створюються умови для

вироблення власного методичного стилю. Результати практики слугують показником готовності студентів до професійної діяльності» (Грицай, 2012, с. 26).

Також педагогічна практика мобілізує особистісний потенціал та виявляє приховані здібності студента; у процесі практики відбувається найбільш інтенсивне ознайомлення з усіма аспектами майбутньої роботи, чого не можна зробити на практичних заняттях, проявляється критичне та більш осмислене ставлення до дисциплін, що вивчаються, включаються механізми педагогічної рефлексії, формуються основи професійної самооцінки тощо.

Питанням підготовки, організації й проведення педагогічної практики в цілому й з різних предметів зокрема присвячені наукові розвідки багатьох учених і практиків: О. Абдулліної, С. Архангельського, Л. Базиль, Т. Белан, С. Білоконного, А. Бойко, Т. Бугайко, Ф. Бугайка. В. Гриньової, Н. Грицай, М. Демкова, А. Дістервега, Т. Дятленко, І. Гербарта, М. Демкова, Н. Диги, Л. Задорожної, І. Зязюна, Л. Козубенка, М. Корфа, Т. Крюкової, Г. Кузнецової, Н. Кузьміної, В. Лозової, Т. Лубенця, С. Миропольського, В. Неділька, О. Острогорського, М. Пирогова, С. Русової, Д. Семенова, О. Семеног, Б. Степанишина, Г. Токмань, К. Ушинського, С. Цінько, О. Чайки, Г. Черкас, Н. Черниш та ін.

Однак, незважаючи на доволі грунтовне дослідження різних аспектів підготовки й проведення педагогічної практики, залишається ще багато питань, що потребують розгляду, переосмислення й удосконалення.

Метою публікації є з'ясування особливостей підготовки та проведення педагогічної практики з української мови, української літератури та зарубіжної літератури у вищому освітньому закладі та обґрунтування її значення у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, зарубіжної літератури.

У процесі підготовки статті використано теоретичні методи дослідження – загальнонаукові: аналіз, синтез, класифікація, зіставлення, порівняння та узагальнення; конкретнонаукові: вивчення нормативно-правових документів щодо підготовки педагогічних кадрів, аналіз літературних джерел.

Перш за все уточнимо поняття «педагогічна практика» й «професійна компетентність». У монографії «Педагогічна практика – основа фахової вправності майбутнього вчителя-словесника» подається таке визначення: «Педагогічна практика – форма навчання у вищій школі, спрямована на пізнання закономірностей та принципів професійної діяльності, оволодіння способами її організації, а відтак, – на підготовку майбутнього вчителя як професійно компетентного, методично вправного фахівця» (Кузнецова та ін., 2013, с. 6).

Подібні трактування віднаходимо й у інших джерелах. Зосібна в публікації Г. Ковтун та О. Мартиненко: «Педагогічна практика (від грец. praktikos – діяльний, активний) у системі вищої педагогічної освіти є формою навчання, під час якої відбувається накопичення й усвідомлення студентами досвіду участі в реальному освітньому процесі з позицій учителя. Вона спрямована на формування професійних компетенцій і розвиток творчого потенціалу студентів та надає їм можливість адаптуватися до роботи школи як загальноосвітнього навчального закладу, виявити й зрозуміти специфіку професії вчителя» (Ковтун & Мартиненко, 2016, с. 50).

Професійна ж компетентність учителя кваліфікується як «інтегральна особистісна якість, яка включає сукупність професійних компетенцій, що зумовлюють готовність до педагогічної діяльності» (Семеног та ін., 2011, с. 5-6).

Проходження педагогічної практики є обов'язковим компонентом професійної підготовки студентів з метою здобуття кваліфікаційного рівня та має на меті набуття професійних умінь і навичок.

Нормативні вимоги щодо місця практики в освітньому процесі та їх організаційно-методичного забезпечення визначають Конституція України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про науково, науково-технічну діяльність», «Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» № 93 від 8 квітня 1993 р., наказ Міністра освіти України № 351 від 20.12.1994 р. «Про внесення змін до Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» Закону України «Про вищу освіту» від 28.12.2014 р., Указ Президента України № 1013/2005 від 4.07.2005 р. «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», «Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та внутрішньоуніверситетські документи.

Зупинимося докладніше на активній педагогічній практиці в школах, ліцеях, гімназіях, коледжах. У Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка для студентів, котрі навчаються за спеціальністю 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) передбачені активні педагогічні практики, що називаються «Практика в ЗЗСО, практика в загальноосвітньому навчальному закладі» (IУ курс, ОС «Бакалавр») й «Педагогічна практика на робочому місці вчителя» (I курс, ОС «Магістр»).

Практика у педагогічному ЗВО є наскрізною і має комплексний характер. Комплексний характер педагогічної практики передбачає, що студент за роки навчання виконує всі види діяльності вчителя української мови і літератури: спостерігає за навчальним процесом, самостійно проводить уроки, різноманітні форми виховної роботи та роботи з батьками, працює з документацією тощо. Комплексність педагогічної практики також виявляється у тому, що вона містить у собі

три взаємопов'язані аспекти: педагогічний, навчально-методичний і психологічний.

Окрім того, професійна діяльність майбутнього вчителя потребує вироблення певних громадянських рис, морально-психологічних якостей, науково-педагогічних умінь, індивідуально-психологічних рис, професійно-педагогічних здібностей (проектування мети і змісту уроків, прогнозування способів їх реалізації, здійснення самоаналізу своєї професійної діяльності, організаторські вміння тощо) (Белан & Носовець, 2015).

Необхідно також ураховувати інноваційні підходи до організації практики: аксіологічний, компетентнісний, діяльнісний, особистісно зорієнтований, акмеологічний, синергетичний, екзистенціально-діалогічний (Токмань та ін., 2018).

Основною метою педагогічної практики є оволодіння студентами практичним шляхом сучасними методами, прийомами, формами, засобами, технологіями професійної діяльності; поглиблення та закріплення теоретичних знань, здобутих в університеті; формування професійних умінь і навичок, необхідних для самостійного вирішення педагогічних завдань в умовах реального навчально-виховного процесу; розвиток у студентів креативних умінь, творчої ініціативи, реалізація особистісного навчання учнів; упровадження комунікативно-функційного підходу в процесі проведення уроків із використанням сучасних технологій і методик активізації пізнавальної діяльності учнів; розвиток науково-дослідних умінь із подальшим їх застосуванням у педагогічній діяльності; виховання потреби систематичного професійного самовдосконалення.

Отже, у процесі проходження практики студенти виконують організаційні, комунікативні, проектувальні, мотиваційні, дослідницькі, рефлексивні завдання.

Практиці передує теоретична (лекційні заняття, самостійна робота, науково-дослідна діяльність тощо), й практична підготовка (виконання самостійних та індивідуальних завдань до практичних і семінарських занять та в процесі їх проведення).

Організатори практики (групові керівники, методисти з предметів) мають забезпечити комплексний, особистісно орієнтований характер підготовки кожного студента. Система взаємостосунків керівника і студента повинна носити характер взаємодії, взаємодопомоги й співпраці. Кожен студент – це особистість із своїм світоглядом і необхідно допомогти йому якнайкраще розкрити власні задатки, пов'язані з професійною діяльністю. Викладачі-методисти до проходження студентами практики готують навчально–методичні комплекти, що включають рекомендації з педагогічної практики, зразки планів-конспектів уроків тощо.

Найвагомішим, на наш погляд, завданням педагогічної практики є удосконалення вмінь розробляти плани-конспекти уроків та реалізувати їх в умовах реального класу.

На практичних заняттях з методик навчання української мови, української літератури та зарубіжної літератури студенти вчаться моделювати конспекти різних типів уроків і позаурочних заходів, здобуваючи первинні навички професійної діяльності. Залежно від типу уроку, майбутні вчителі моделюють план-конспект, використовуючи в ньому традиційні та інноваційні методи й прийоми навчання, добираючи індивідуальні види роботи та різноманітну наочність до уроку. Також на заняттях студенти мають змогу реалізувати підготовлені плани-конспекти у ситуації, максимально наближеній до реальної, у процесі проведення ділової гри.

Однак відшліфувати набуті вміння й навички можна тільки в процесі проходження активної педагогічної практики, в реальних шкільних умовах. Адже лише в реальному класі, у процесі роботи з учнями, студент розуміє, наскільки ефективним чи неефективним було розроблене ним пояснення нового матеріалу; вчиться розраховувати час у процесі написання конспекту й на уроці; добирати дієві форми й методи роботи; регулювати кількість вправ і завдань; слідкувати за усним і писемним мовленням учнів і власним; відчуває відповідальність за свою роботу тощо.

Важливо привчати студента-практиканта до самоаналізу проведених уроків і позаурочних заходів. Його можна робити за такою орієнтовною схемою:

1. Тип і форма проведення уроку.
2. Обладнання, наочність: чи достатньо його було на уроці для унаочнення теоретичних відомостей, чи не перевантажений був урок наочними засобами?
3. Як було проведено перевірку домашнього завдання? Які форми й методи роботи використано?
4. Наскільки ефективно була проведена актуалізація знань учнів?
5. У який спосіб (у якій формі) була повідомлена тема й мета уроку?
6. Як подавався новий матеріал? Наскільки цікавою для учнів була форма його подачі?
7. Як формувались уміння й навички учнів? Наскільки розмаїтою була система вправ і завдань? Чи були завдання для реалізації соціокультурної змістової уроку?
8. Чи вчасно було подане домашнє завдання? Чи було воно роз'яснено?
9. Чи були доцільними й ефективними дібрані види роботи на різних етапах уроку?
10. Наскільки раціонально використовувався час на уроці?
11. Аналіз активності й роботи учнів на уроці в цілому. Які можуть бути причини пасивності дітей? Який відсоток учнів було опитано?

12. Самоаналіз мовлення вчителя.

13. Оцінка проведеного уроку в цілому: чи досягнуто мети, чи реалізовано завдання уроку. На що треба звернути увагу в подальшому?

Самоаналіз дисциплінує студента, вчить його критично оцінювати власну роботу, виокремлювати труднощі, що виникають у його роботі й віднаходити шляхи їх подолання, шукати шляхи самовдосконалення й професійного зростання.

З метою більш глибокого ознайомлення з роботою вчителя, студент також допомагає йому перевіряти учнівські зошити, готує й проводить позаурочний захід та класну годину, вивчає правила ведення документації (класного журналу, календарно-тематичного планування тощо), бере участь у підготовці й проведенні батьківських зборів.

Практика також дає можливості для реалізації творчого складника: в її процесі у кожного студента розвиваються дослідницькі здібності, здатність до нестандартного ведення уроків і виховних заходів, класних годин, художні, артистичні здібності.

Відтак робота студента в період практики характеризується таким же розмаїттям функцій, що й робота вчителя.

З метою виявлення рівня розуміння майбутніми педагогами суті професійної самореалізації особистості в період проходження практики нами було проведено соціологічне опитування «Що Ви розумієте під поняттям професійна самореалізація?» (до початку активної практики) і «Яка роль педагогічної практики у вашій професійній самореалізації?» (після проходження студентами практики) (опитано 37 осіб четвертого курсу бакалаврату й першого курсу магістратури). Наведемо відповіді студентів на перше питання. 52% респондентів вважає, що професійна самореалізація – це активна реалізація набутих у процесі навчання умінь і навичок, виявлення себе (своїх здібностей, нахилів, задатків) у професії; на думку 31% студентів, − це педагогічна й наукова діяльність; 17% вважає, що професійна самореалізація – це вміння налагоджувати контакти з колегами-педагогами, батьками та учнями.

Щодо відповідей на друге питання, то студенти були одностайними у підтвердженні вагомості ролі практики в професійній самореалізації: 87% респондентів указали, що педагогічна практика дає широкі можливості професійної самореалізації, дозволяє якнайкраще попрактикуватись і повправлятись у реалізації різноманітних технологій навчання, методів і прийомів тощо; 13% зазначила, що саме під час педагогічної практики вони зрозуміли сутність професійних функцій.

Отже, педагогічна практика у ЗВО є надзвичайно важливим засобом фахової підготовки майбутніх учителів словесності, основою для подальшої репродуктивно-творчої професійної діяльності майбутніх учителів української мови й літератури. Подальшого вивчення потребує досвід проведення педагогічної практики в країнах Європи й можливості впровадження його елементів в освітню систему України.

Список використаної літератури

1. Семеног О. М., Базиль Л. О., Дятленко Т. І. Фахова практика вчителя-словесника: навчальний посібник. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2011. 496 с. **2. Грицай Н.** Педагогічна практика як засіб формування методичної компетентності майбутніх учителів біології. *Проблеми підготовки сучасного вчителя.* № 5 (Ч. 2), 2012. С. 26–33. **3. Педагогічна практика** – основа фахової вправності майбутнього вчителя-словесника : монографія / Кузнецова Г. П., Цінько С. В., Дятленко Т. І., Чайка О. М., Гричаник Н. І., Пінчук І. О., Кардашова Н. В. / за редакцією Г. П. Кузнецової. Глухів, РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2013. 192 с. **4. Ковтун Г. І.,** Мартиненко О. В. Роль педагогічної практики у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал.* № 2 (56). Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. С. 47–56. **5. Белан Т. Г.,** Носовець Н. М. Педагогічна практика як засіб професійної підготовки студентів-магістрантів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Серія 5: педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 52, 2015. С. 8-14. **6. Токмань Г.,** Козубенко Л., Дига Н., Черниш Н. Практика в системі бакалаврської і магістерської освіти філолога: літературознавчий аспект : навчальний посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2018. 304 с.

References

1. Semenoh, O. M., Bazyl, L. O., Diatlenko, T. I. (2011). Fakhova praktyka vchytelia-slovesnyka [Professional practice of a teacher-philologist] : navchalnyi posibnyk. Luhansk: Vyd-vo «Noulidzh» [in Ukrainian]. **2. Hrytsai, N.** (2012). Pedahohichna praktyka yak zasib formuvannia metodychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv biolohii [Pedagogical practice as a means of the methodical competence forming of future teachers-biologies]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia. № 5 (Ch. 2) [in Ukrainian]. **3. Pedahohichna praktyka** – osnova fakhovoi vpravnosti maibutnoho vchytelia-slovesnyka : monohrafiia (2013) [Pedagogical practice - the basis of professional competence of the future teacher-philologist : monograph] // Kuznetsova H. P., Tsinko S. V., Diatlenko T. I., Chaika O. M., Hrychanyk N. I., Pinchuk I. O., Kardashova N. V. / za redaktsiieiu H. P. Kuznetsovoi. Hlukhiv, RVV HNPU im. O. Dovzhenka, [in Ukrainian]. **4. Kovtun, H. I.,** Martynenko, O. V. (2016). Rol pedahohichnoi praktyky u formuvanni profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia [The role of pedagogical practice in the professional competence forming of the future teacher]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii : naukovyi zhurnal. № 2 (56). Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian]. **5. Belan, T. H.,** Nosovets, N. M. (2015). Pedahohichna praktyka yak zasib profesiinoi pidhotovky studentiv-mahistrantiv [Pedagogical practice as a means of professional

education of undergraduate students]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 5: pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. Vypusk 52 [in Ukrainian]. **6. Tokman, H.,** Kozubenko, L., Dyha, N., Chernysh, N. (2018). Praktyka v systemi bakalavrskoi i mahisterskoi osvity filoloha: literaturoznavchyi aspekt [Practice in the system of bachelor and master education of philologist: the literary aspect] : navchalnyi posibnyk. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].

Цінько С. В. Педагогічна практика – важливий засіб формування професійної компетентності майбутніх учителів словесності

У статті висвітлено місце, роль і значення активної педагогічної практики як важливого засобу формування професійної компетентності майбутніх учителів словесності; уточнено поняття «педагогічна практика» й «професійна компетентність»; з'ясовано мету й завдання активної педагогічної практики, особливості її підготовки та проведення; обґрунтовано значення практики у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, зарубіжної літератури.

Зазначено, що донині не втрачає своєї актуальності питання якості підготовки вчителів до майбутньої професійної діяльності, а особливого акценту воно набуло у зв'язку з інтеграцією системи освіти України до європейського освітнього простору. Тому сучасний учитель нової української школи, якого очікує суспільство, має бути свідомим і самостійним у своїй діяльності; мати відповідні знання, уміння, навички, сформований світогляд. А найкращим і найефективнішим засобом формування таких професійно важливих умінь і навичок є педагогічна практика, проходження якої є обов'язковим компонентом професійної підготовки студентів з метою здобуття кваліфікаційного рівня та має на меті набуття професійних умінь і навичок.

Педагогічна практика є наскрізною і має комплексний характер, вона розглядається як єднальна ланка між теоретичним навчанням і майбутньою самостійною педагогічною діяльністю, як засіб удосконалення набутих теоретичних умінь і навичок. Педагогічна практика у ЗВО є надзвичайно важливим засобом фахової підготовки майбутніх учителів словесності, є основою для подальшої репродуктивно-творчої професійної діяльності майбутніх учителів української мови й літератури.

Ключові слова: освітній процес, педагогічна практика, професійна компетентність, фахова вправність, учитель словесності, професійна підготовка вчителя, професійна діяльність, професійні вміння й навички.

Цинько С. В. Педагогическая практика – важное средство формирования профессиональной компетентности будущих учителей словесности

В статье освещены место, роль и значение активной педагогической практики как важного средства формирования профессиональной компетентности будущих учителей словесности; уточнено понятие «педагогическая практика» и «профессиональная компетентность»; выяснено цель и задачи активной педагогической практики, особенности ее подготовки и проведения; обосновано значение практики в формировании профессиональной компетентности будущих учителей украинского языка и литературы, зарубежной литературы.

Отмечено, что до сих пор не теряет своей актуальности вопрос качества подготовки учителей к будущей профессиональной деятельности, а особый акцент он приобрел в связи с интеграцией системы образования Украины в европейское образовательное пространство. Поэтому современный учитель новой украинской школы, которого ожидает общество, должен быть сознательным и самостоятельным в своей деятельности; иметь соответствующие знания, умения, навыки, сложившееся мировоззрение. А лучшим и самым эффективным средством формирования таких профессионально важных умений и навыков является педагогическая практика, прохождение которой является обязательным компонентом профессиональной подготовки студентов с целью получения квалификационного уровня и имеет целью приобретения профессиональных умений и навыков.

Педагогическая практика является сквозной и имеет комплексный характер, она рассматривается как связующее звено между теоретическим обучением и будущей самостоятельной педагогической деятельностью, как средство совершенствования приобретенных теоретических умений и навыков. Педагогическая практика в ЗВО является чрезвычайно важным средством профессиональной подготовки будущих учителей словесности, является основой для дальнейшей репродуктивно-творческой профессиональной деятельности будущих учителей украинского языка и литературы.

Ключевые слова: образовательный процесс, педагогическая практика, профессиональная компетентность, профессиональная сноровка, учитель словесности, профессиональная подготовка учителя, профессиональная деятельность, профессиональные умения и навыки.

Tsin'ko S. Pedagogical Practice as an Important Means of the Professional Competence Forming of Future Teachers-Philologists

The place, role and importance of active pedagogical practice as an important means of the professional competence forming of future teachers-philologists are highlighted in the article; the concepts «pedagogical practice» and «professional competence» are specified; the purpose and

objectives of active pedagogical practice, peculiarities of its preparation and realization are determined; the importance of pedagogical practice in forming professional competence of future teachers of the Ukrainian language and literature, foreign literature is substantiated.

It is noted that the question of the teacher training quality for the future professional activity does not lose its relevance to nowadays, and it has received a special emphasis in the context of the integration of the Ukrainian educational system into the European educational space. So the modern teacher of a New Ukrainian school, whom the society expects, should be conscious and independent in one's activity; should have the appropriate knowledge, abilities, skills and formed outlook. And the best and the most effective means of forming such professionally important abilities and skills is pedagogical practice. Practicing is a compulsory component of students' professional education in order to obtain a qualification level by them and is aimed at acquiring professional skills.

Pedagogical practice is underlying element, which has a complex nature; it is considered as a link between theoretical training and future independent pedagogical activity, as a means of improving the acquired theoretical abilities and skills. Pedagogical practice in the universities is an extremely important means of professional training of future teachers-philologists, which is the basis for further reproductive and creative professional activity of future teachers of the Ukrainian language and literature.

Key words: educational process, pedagogical practice, professional competence, proficiency, teacher-philologist, professional education of the teacher, professional activity, professional abilities and skills.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2019 р.
Прийнято до друку 26.04.2019 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Ваховський Л. Ц.